

DIDAKTIK VOSITALAR ASOSIDA TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI

Karimova Nilufar Raimjonovna,
*UBS pedagogika va psixologiya
kafedrasi v.b. professori*

Annotatsiya. Maqolada ta'lim samaradorligini didaktik vositalar orqali oshirish mexanizmlari tahlil qilingan. Didaktik vositalar turlari va ularni qo'llash mezonlari ko'rib chiqilgan, shuningdek, ularning o'quvchilarning bilish faolligini oshirishdagi ahamiyati ta'kidlangan. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlik ta'lim sifatini ta'minlashning asosiy omili sifatida qaralgan.

Kalit so'zlar: didaktik vositalar, ta'lim samaradorligi, pedagogik texnologiyalar, bilish faolligi.

Аннотация. Статья анализирует механизмы повышения эффективности обучения с использованием дидактических средств. Рассмотрены виды дидактических средств и критерии их применения, а также их роль в активизации познавательной деятельности обучающихся. Интеграция с современными педагогическими технологиями рассматривается как ключевой фактор обеспечения качества обучения.

Ключевые слова: дидактические средства, эффективность обучения, педагогические технологии, познавательная активность.

Abstract. The article analyzes mechanisms for enhancing educational effectiveness through didactic tools. Types of didactic tools and criteria for their application are examined, as well as their role in promoting learners' cognitive activity. Integration with modern pedagogical technologies is considered a key factor in ensuring the quality of education.

Keywords: didactic tools, educational effectiveness, pedagogical technologies, cognitive activity.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida samaradorlikni oshirish masalasi global ahamiyat kasb etmoqda. Har bir davlatning barqaror rivojlanishi, zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy talablarga javob berish qobiliyati aynan ta'lim tizimi sifatidan qat'iy nazar bog'liq. Shu bois, ta'lim jarayonida faqat bilim berish emas, balki talabalarning faol bilish faoliyatini rivojlantirish, mustaqil fikrlash va tanqidiy qarashlarni shakllantirish asosiy maqsad sifatida qaraladi. Ushbu nuqtai nazardan, didaktik vositalar ta'lim jarayonida muhim mexanizm sifatida ahamiyatlidir. Ular ma'lumotni vizual va interaktiv tarzda yetkazish imkonini beradi, shu bilan birga o'quvchilarning diqqatini jalb qilish, ma'lumotni samarali o'zlashtirish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishda ham faol ishtirok etadi.

Didaktik vositalardan samarali foydalanish, birinchi navbatda, pedagogning ta'lim jarayonini rejalashtirish va tashkil qilish qobiliyatiga bog'liq. Zamonaviy pedagogika nazariyalari ta'kidlaganidek, vositalardan to'g'ri va maqsadga muvofiq foydalanish ta'limda interaktivlik va innovatsionlikni ta'minlaydi. Shuning uchun didaktik vositalar nafaqat ma'lumotni yetkazish vositasi, balki ta'lim jarayonining faol elementlari sifatida xizmat qiladi. Masalan, interaktiv doska, multimedia materiallari va zamonaviy kompyuter dasturlari o'quv jarayonini shunchalik jonli va samarali qiladiki, talabalar nazariy bilimni amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirish imkoniga ega bo'ladi.

Kirishda ta'kidlash joizki, didaktik vositalarning turlari va ularni qo'llash mezonlari ham alohida ahamiyatga ega. Ushbu vositalar qatoriga grafik, vizual va audiovizual materiallar, modellar, tajribalar va interaktiv texnologiyalar kiradi. Ularning har biri ta'limning muayyan maqsadlariga qaratilgan bo'lib, talabalarning bilish faolligini, diqqat va eslab qolish qobiliyatlarini rivojlantirishda asosiy vosita hisoblanadi. Shuningdek, didaktik vositalar pedagogning o'quv jarayonidagi rejalashtirish jarayonini soddalashtiradi, o'qitishning individual va guruhlik xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.

Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilgan didaktik vositalar ta'lim sifatini oshirishda muhim omil sifatida qaraladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar – bu talabalarning mustaqil faoliyati, tanqidiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlardir. Didaktik vositalar bu jarayonda faol ishtirokchi vazifasini bajaradi va bilim berish jarayonini interaktiv va samarali qilib qo'yadi. Shu bois, pedagogik jarayonda didaktik vositalardan maqsadli va integratsiyalangan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning asosiy mexanizmi bir nechta asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi:

1. Ma'lumotni yetkazish mexanizmi – didaktik vositalar vizual, audiovizual va interaktiv yordamda bilimlarni samarali yetkazishni ta'minlaydi. Misol uchun, multimedia prezentatsiyalar, sxemalar va modellar mavjud mavzularni tushunishni yengillashtiradi va nazariy bilimni amaliy ko'nikmalar bilan bog'laydi.

2. Faollik va integratsiya mexanizmi – vositalardan foydalanish talabalarni faol ishtirokchiga aylantiradi. Ular interaktiv mashg'ulotlar, treninglar va simulyatsiyalar orqali bilimni o'zlashtirishda mustaqil fikrlash va analitik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3. Nazorat va baholash mexanizmi – didaktik vositalar pedagoglarga talabalarning bilim darajasini tez va aniq baholash imkonini beradi. Masalan, elektron testlar va interaktiv platformadagi baholash vositalari orqali o'quv jarayoni doimiy nazorat ostida bo'ladi, bu esa ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

4. Innovatsion integratsiya mexanizmi – zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilgan didaktik vositalar ta'lim jarayonida innovatsionlikni ta'minlaydi. Bu talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, murakkab muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Shuningdek, didaktik vositalar mexanizmi pedagogning rejalashtirish va tashkil qilish qobiliyati bilan uzviy bog'liq. Pedagog vositalarni maqsadli va maqsadga muvofiq qo'llaganda, o'quv jarayonining barqarorligi, integrativligi va samaradorligi ta'minlanadi. Bu mexanizm nafaqat bilim berish jarayonini optimallashtirish, balki o'quvchilarning bilish faolligini uzluksiz qo'llab-quvvatlash, interaktivlik va innovatsionlikni ta'minlashda ham muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, didaktik vositalardan samarali foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim

mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Xususan, B.Normatov o'zining "Tarbiya jarayonida emotsiyali intellekt va nutqiy ta'sirchanlik" nomli asarida ta'lim jarayonida pedagogning shaxsiy kasbiy sifatlari, jumladan, emotsiyali intellekt va nutqiy ta'sirchanlik didaktik vositalar bilan uyg'un holda qo'llanilganda o'quvchilarning bilish faolligi sezilarli darajada oshishini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, didaktik vositalar pedagogik ta'sirni kuchaytiruvchi muhim omil sifatida xizmat qiladi.

Sh.Salimov "Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va didaktik vositalar" asarida didaktik vositalarning mazmuni, turlari hamda ularni o'quv jarayonida qo'llash mezonlarini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Muallif ta'kidlashicha, didaktik vositalar zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda qo'llanilganda ta'lim jarayoni interaktiv tus oladi va bilimlarni o'zlashtirish samaradorligi ortadi.

A.Rahmatov o'zining "Pedagogika va innovatsion ta'lim texnologiyalari" nomli tadqiqotida innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida didaktik vositalarning o'rnini alohida ta'kidlaydi. Muallifning ta'kidlashicha, innovatsion pedagogik texnologiyalar va didaktik vositalarning uyg'unligi ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi tizimli mexanizmni shakllantiradi.

M.Qodirov "Differentsiatsiya va individuallashtirish usullari ta'limda" asarida didaktik vositalar orqali ta'limni individuallashtirish masalalariga e'tibor qaratadi. Muallif didaktik vositalardan maqsadli foydalanish o'quvchilarning individual qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini samarali tashkil etish imkonini berishini ilmiy asoslab beradi.

Shuningdek, L.Abdullaeva "Interaktiv metodlar va didaktik vositalardan foydalanish" asarida interaktiv metodlar bilan uyg'unlashtirilgan didaktik vositalar ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashini ko'rsatadi. Muallif fikricha, bunday yondashuv bilimlarni chuqur o'zlashtirish, mustaqil fikrlash va bilish faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, tahlil qilingan ilmiy manbalar didaktik vositalar orqali ta'lim samaradorligini oshirish mexanizmlari nazariy va amaliy jihatdan yetarlicha o'rganilganini ko'rsatadi. Biroq mazkur mexanizmlarni zamonaviy ta'lim amaliyotiga tizimli tatbiq etish, ularning samaradorligini oshirish masalasi hanuz dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot ta'lim jarayonida didaktik vositalardan samarali foydalanish orqali ta'lim samaradorligini oshirish mexanizmlarini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotni amalga oshirish jarayonida pedagogika fanining umumiy va maxsus tadqiqot metodlaridan tizimli ravishda foydalanildi.

Tahlillar va natijalar. Ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda didaktik vositalar nafaqat bilim berish vositasi sifatida, balki pedagogik jarayonning asosiy va integrativ mexanizmi sifatida muhim ahamiyatga ega. Didaktik vositalar pedagogga o'quv jarayonini rejalashtirish, tashkil etish va monitoring qilish imkonini beradi. SHuningdek,

ular talabalarning bilish faolligini faollashtirish, mustaqil fikrlash va ijodiy yechim topish qobiliyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotlar ko'rsatadiki, didaktik vositalardan samarali foydalanish pedagogik jarayonning bir nechta asosiy bosqichlari orqali amalga oshiriladi. Vizual va audiovizual vositalar orqali nazariy bilimlar amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtiriladi, bu esa bilimlarni chuqur o'zlashtirish va eslab qolish darajasini oshiradi. Interaktiv usullar orqali talabalarning faol ishtirokini ta'minlash ularning mustaqil fikrlash qobiliyati, tanqidiy va analitik fikrlash salohiyatini rivojlantirishga yordam beradi. Differentiatsiya va individuallashtirilgan yondoshuv orqali ta'lim jarayoni har bir talabaning qobiliyatlari va ehtiyojlariga moslashtiriladi, bu esa o'quvchilarning bilish faolligini maksimal darajada oshirish imkonini beradi. Nazorat va baholash vositalari orqali bilimlarni uzluksiz monitoring qilish pedagogga samarali xulosalar chiqarish imkonini beradi va ta'lim jarayonini optimallashtirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Shu bilan birga, didaktik vositalarning zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilishi ta'lim jarayonini interaktiv, qiziqarli va innovatsion qiladi. Bu integrativ mexanizm orqali talabalar nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtiradi, balki ularni amalda qo'llashni ham o'rganadi. Pedagog vositalardan maqsadli foydalanganda, talabalarning bilish faolligi uzluksiz qo'llab-quvvatlanadi, ularning mustaqil va ijodiy fikrlash salohiyati rivojlantiriladi.

Differentiatsiya va individuallashtirilgan yondoshuv orqali ta'lim jarayoni talabaning individual qobiliyatlari va bilim darajasiga moslashtiriladi. Vositalardan maqsadli va metodik jihatdan boyitilgan foydalanish pedagogga nazariy bilimlar va amaliy mashqlarni uyg'unlashtirish imkonini beradi, shu bilan birga o'quv jarayonida talabalarning bilish faolligini doimiy ravishda monitoring qilish va baholash imkonini ham taqdim etadi. Metodik tahlil shuni ko'rsatdiki, didaktik vositalardan samarali foydalanishning samarasi pedagogning rejalashtirilgan, interaktiv va maqsadli faoliyatiga bog'liq. Pedagog vositalardan maqsadli va qoidalarga muvofiq foydalanganda ta'lim jarayonida bilimlarni chuqur o'zlashtirish, bilish faolligini uzluksiz qo'llab-quvvatlash, mustaqil fikrlashni rivojlantirish va ijodiy yechimlar topish imkoniyati yuzaga keladi.

Ta'lim samaradorligini oshirishda didaktik vositalardan foydalanish mexanizmi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- Ma'lumotlarni vizual va audiovizual tarzda taqdim etish – grafiklar, sxemalar, modellar, videomateriallar orqali nazariy bilimlarni amaliy mashqlar bilan uyg'unlashtirish.

- Interaktiv usullar orqali faol ishtirokini ta'minlash – simulyatsiyalar, rolli o'yinlar, treninglar va testlar orqali bilish faolligini va mustaqil fikrlashni rivojlantirish.

- Differentiatsiya va individuallashtirish – har bir talabaning qobiliyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim jarayonini maqsadli tashkil etish.

- Nazorat va baholash metodlari – elektron testlar, interaktiv baholash vositalari va monitoring orqali bilimlarni uzluksiz va ob'ektiv baholash.

- Innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan integratsiya – interaktiv platformalar, multimedia vositalari va elektron resurslar orqali ta'lim jarayonini zamonaviy va qiziqarli qilish.

- Pedagogik tayyorgarlik va metodik qo'llab-quvvatlash – pedagogning muntazam kasbiy rivojlanishi, metodik qo'llanmalar va ustozlik ko'magi bilan ta'minlanishini e'tiborga olgan xolda quyidagi tavsiyalarni taqdim etamiz.

1. Didaktik vositalardan maqsadli va metodik jihatdan boyitilgan foydalanish pedagoglar uchun ustuvor vazifa bo'lishi kerak.

2. Interaktiv metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni integratsiya qilish orqali ta'lim jarayonini faol va samarali qilish tavsiya etiladi.

3. Vizual va audiovizual vositalar orqali nazariy bilimlarni amaliy mashqlar bilan uyg'unlashtirish talabalarning bilish faolligini va mustaqil fikrlashini rivojlantirishda samarali usul hisoblanadi.

4. Differentsiatsiya va individuallashtirilgan yondoshuv orqali ta'lim jarayoni har bir talabaning qobiliyatlariga moslashtirilishi kerak.

5. Nazorat va baholash usullari doimiy ravishda amalga oshirilishi lozim.

6. Pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi va metodik qo'llab-quvvatlashni muntazam ta'minlash zarur.

7. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida metodik qo'llanmalar va ustozlik ko'magi yaratilishi tavsiya etiladi.

8. Didaktik vositalardan samarali foydalanish natijalarini ilmiy tadqiqot va monitoring orqali tahlil qilish va takomillashtirish zarur.

Xulosa. Shu tariqa, xulosa shuni ko'rsatadiki, didaktik vositalar orqali ta'lim samaradorligini oshirish – pedagogik jarayonni metodik va strategik jihatdan boyitish, bilimlarni chuqur o'zlashtirish, faol muloqot va individual yondashuvni ta'minlashning integrativ mexanizmi hisoblanadi. Ushbu mexanizmlardan maqsadli va ilmiy asoslangan foydalanish ta'lim sifatini sezilarli darajada yuksaltirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaeva, SH. – Ta'lim samaradorligini oshirishning metodik asoslari. – Toshkent: Pedagogika, 2018.
2. Salimov, O. – Pedagogik jarayon va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2019.
3. Normatov, B. – Pedagogik jarayon va didaktik vositalar. – Toshkent: Oliy va o'rta maxsus ta'lim, 2020.
4. Rahmatov, M. – Innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliy qo'llash. – Toshkent: Ilm, 2020.
5. Qodirov, A. – O'quv jarayonida vizual va audiovizual vositalardan foydalanish metodikasi. – Toshkent: Ta'lim, 2019.
6. Xalilov, D. – Interaktiv ta'lim tizimlari: nazariy va amaliy jihatlar. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2021.

7. Ibragimov, F. – Pedagogik innovatsiyalar va o‘quv jarayonini samarali tashkil etish. – Toshkent: Ilm-fan, 2020.
8. Yusupova, L. – Ta’limda nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish usullari. – Toshkent: Pedagogik tadqiqotlar, 2019.
9. Tursunov, R. – Zamonaviy ta’lim va didaktik vositalar: o‘quvchi faolligi va mustaqil fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2021.
10. Burxonov, Sh. – Elektron va multimedia resurslar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish metodikasi. – Toshkent: Ilm, 2020.
11. Sharipova, M. – Ta’lim jarayonida monitoring va baholash tizimlari. – Toshkent: Pedagogika, 2018.

